

ORTAK ALANLARIN ÖNEMİ VE KORUMA STRATEJİLERİ

(*Importance Of Common Areas And Protection Strategies*)

Asmin KAVAS BİLGİÇ¹

Araştırma Makalesi

Makale Geliş Tarihi: 09.10.2020

Makale Kabul Tarihi: 17.11.2020

ÖZ

Ortak mal, orta malı, ortak varlık, ortak alanlar veya müşterekler, herhangi bir mülkiyet hakkı barındırmayan, girişlerin serbest, herkesin kullanımına açık olan, tüketiciler tarafından kullanımın engellenmediği alanlardır. Ortak alanların bir bölümü devlete ait; bir bölümü ise herkese açık alanlar olarak tanımlanmaktadır. Atmosfer, yeraltı yerüstü suları, açık denizler, balık avlanma alanları, doğal plajlar, su rezervleri, ormanlar, meralar, parklar, kıyıları, çocuk oyun alanları, yaya kaldırımları gibi alanlar ortak alanlardır. Nüfusun artması, yaşanan teknolojik ilerlemeler bu alanlarda güçlü bir rekabet eğiliminin ve baskının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yaşanılan bu rekabet ve baskıların, ortak alanların kullanımı üzerinde bir trajediye yol açtığı dikkat çekmektedir. Bu trajedinin önüne geçebilmek adına önemli düşünürler tarafından koruma stratejileri geliştirilmiştir.

Ortak alanların genel olarak önemi ve koruma stratejilerini konu alan bu çalışma da, bu alanların temel değerini yitirmesinin yarattığı eşitsizliklerin önüne geçebilmek ve bu eşitsizliklerin en aza indirilmesini sağlamak adına önerilen koruma stratejilerinin incelenmesini amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında ortak malların kullanımında yaşanan trajediyi anlatan Garrett Hardin incelemeye alınmış ve bu alanların korunmasına dair önerdiği koruma modelleri tartışılmıştır. Yine çalışma kapsamında Hardin tarafından önerilen modellere getirilen eleştiriler, Elinor Ostrom tarafından ele alınan kolektif denetim stratejisi bağlamında değerlendirilmiştir. Yapılan tüm değerlendirmeler Türkiye üzerinden ortak alanlar için uygulanan mevcut politikalar ışığında ele alınmış ve tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ortak Alan, Ortak Yarar, Özelleştirme, Mahkumlar İkilemi

ABSTRACT

Common goods, common assets, common areas or commons are areas that do not have any property rights, are free to enter, open to everyone, and their use by consumers is not prohibited. Some of the common areas belong to the state; some of them are defined as public spaces. Areas such as atmosphere, underground waters, open seas, fishing areas, natural beaches, water reserves, forests, pastures, parks, coasts, children's playgrounds, pedestrian sidewalks are common areas. The increase in population and technological advances have caused a strong competitive tendency and pressure in these areas. It is noteworthy that these rivalries and pressures experienced a tragedy over the use of common areas. In order to prevent this tragedy, protection strategies have been developed by important thinkers.

This study, which deals with the general importance of common areas and conservation strategies, aims to examine the protection strategies proposed in order to prevent the inequalities caused by the loss of the basic value of these areas and to minimize these inequalities. Within the scope of the study, Garrett Hardin, who tells about the tragedy experienced in the use of common goods, was examined and the protection models proposed for the protection of these areas were discussed. Again within the scope of the study, the criticisms brought to the models proposed by Hardin were evaluated in the context of the collective control strategy addressed by Elinor Ostrom. All assessments were made in the light of present policies that apply to common areas via Turkey and discussed.

Keywords: Common Area, Common Benefit, Customization, Prisoner's Dilemma

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, asminkavas@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8319-7950.

Giriş

Ortak mal, orta malı, ortak varlık, ortak alanlar veya müşterekler, herhangi bir mülkiyet hakkı barındırmayan, girişlerin serbest, herkesin kullanımına açık olan, tüketiciler tarafından kullanımın engellenmediği alanlardır (Çoban, 2018: 28). Ortak alanların² bir bölümü devlete ait; bir bölümü ise herkese açık alanlar olarak tanımlanmaktadır. Atmosfer, uzay, okyanus, yeraltı-yerüstü suları, açık denizler, balık avlanma alanları, doğal plajlar, su rezervleri, ormanlar, meralar, parklar, kıyılar, çocuk oyun alanları, yaya kaldırımları gibi alanlar ortak alanlardır. Herkesin kullanımına açık, herhangi bir fiyatlandırmaya tabi olmayan bu alanlarda, güçlü bir rekabet eğiliminin ve baskının ortaya çıkması da olasıdır. Yaşanılan bu rekabet ve baskıların, ortak alanların kullanımı üzerinde bir trajediye yol açtığı dikkat çekmektedir. Bu trajedinin önüne geçebilmek adına Garrett Hardin ve Elinor Ostrom gibi önemli düşünürler tarafından birtakım koruma stratejileri geliştirilmiştir.

Ortak alanların genel olarak önemi ve koruma stratejilerini konu alan bu çalışma, bu alanların temel değerini yitirmesinin yarattığı eşitsizliklerin önüne geçebilmek ve bu eşitsizliklerin en aza indirilmesini sağlamak adına önerilen koruma stratejilerinin incelenmesini amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında “Hardin ve Ostrom’un temel koruma yöntemleri göz önünde bulundurulduğunda Türkiye’de ortak alanların korunmasına ilişkin hangi yöntemler benimsenmektedir?” sorusuna yanıt aranmıştır. Çalışmada bu sorunun yanıtı aranırken, ortak malların kullanımında yaşanan trajediyi anlatan Garrett Hardin incelemeye alınmış ve bu alanların korunmasına dair önerdiği koruma modelleri tartışılmıştır. Yine çalışma kapsamında Hardin tarafından önerilen modellere getirilen eleştiriler, Elinor Ostrom tarafından ele alınan kolektif denetim stratejisi bağlamında değerlendirilmiştir. Yapılan tüm değerlendirmeler Türkiye üzerinden ortak alanlar için uygulanan mevcut politikalar ışığında ele alınmış ve tartışılmıştır.

İçerik analizi yöntemi ile geliştirilen bu çalışma 3 kısımdan oluşmaktadır. Çalışmanın birinci kısmında literatürde ortak alan kavramının nasıl ele alındığına yer verilmiş ve bu alanlar üzerinde yaratılan rekabet ve baskı sonucunda oluşan trajedi Garrett Hardin’in çalışmaları üzerinden tartışılmıştır. Yine çalışmanın bu kısmında ortak alanlar üzerinde yaratılan trajediyi önlemek adına Garrett Hardin ve Elinor Ostrom tarafından önerilen çözüm yöntemlerine yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci kısmında Türkiye’de ortak alanlar ve ortak alanların boyutları tartışılmış ve bu alanların korunmasına yönelik hangi temel yöntemlerin uygulandığı ele alınmıştır. Çalışmanın sonuç ve genel değerlendirme bölümünü içeren üçüncü ve son kısmında ise ortak alanların önemi ve bu alanlar için geliştirilen koruma yöntemleri Türkiye örneği üzerinden genel bir değerlendirme yapılarak, çalışma tamamlanmıştır.

1. Kavramsal Olarak Ortak Alanlar ve Ortak Alanların Korunması ile İlgili Temel Koruma Modelleri

İngilizce ‘commons’ sözcüğünden Türkçeye ortak mal, orta malı, ortak varlık, ortak alanlar veya müşterekler olarak çevrilen kavram, herhangi bir mülkiyet hakkı barındırmayan, girişlerin serbest, herkesin kullanımına açık olan, tüketiciler tarafından kullanımın engellenmediği alanlar olarak tanımlanmaktadır (Çoban, 2018: 28). Ortak alanların bir bölümü

² ‘Commons’ kelimesinin karşılığı olarak çalışmanın yazarı tarafından ortak alan sözcüğü, çalışma kapsamında kullanılmak üzere tercih edilmiştir.

devlete ait; bir bölümü ise herkesin kullanımına açık alanlardır. Atmosfer, yeraltı ve yerüstü suları, açık denizler, balık avlanma alanları, doğal plajlar, su rezervleri, ormanlar, meralar, parklar, kıyılar, çocuk oyun alanları, yaya kaldırımları gibi alanlar ortak alanlardır. Mülkiyet hakkı oluşturulmasının imkânsız ya da çok zor olması, bu alanların müşterekler ya da ortak alanlar olarak belirlenmesinde doğrudan bir etkendir (Duru, 2018).

İktisat teorisi kapsamında her eşyanın değeri, piyasa tarafından belirlenmektedir. Bu belirlemede ise önemli olan, o eşyanın mülkiyetinin kime ait olduğunun tanımlanmasıdır. Piyasada herhangi bir mülkiyeti bulunmayan, tüm insanlığın kullanımına açık olan ortak alanlar, herkesin eşit bir şekilde yararlandığı mekânlardır. Kavramın en önemli özelliği, piyasa kurallarının dışında kalması ve parasal değerinin ya da herhangi bir fiyatının bulunmamasıdır (Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, 2014). Herkesin kullanımına açık, herhangi bir fiyatlandırmaya tabi olmayan bu alanlarda, güçlü bir rekabet eğiliminin ve baskının ortaya çıkması da olasıdır. O halde ortak alanları, özel mülkiyet alanlarından ayıran başlıca 2 unsur bulunmaktadır. Bunlardan ilki, bu alanları çok sayıda bireyin kullanması; ikincisi ise bu alanların kullanımında rekabet ve baskı unsurunun oluşmasıdır (Menteşe, 2007: 17).

Ortak alanların kullanımına ilişkin ilk tartışmaları, 14. ve 18 yüzyıllar arasında İngiltere’de gerçekleştirilen çitleme hareketine kadar götürmek mümkündür. Toprağın meta haline dönüştürülmesi ya da ticarileşmesi olarak da ifade edilen çitleme hareketi, tarım yasasıyla birlikte devlet topraklarının büyük toprak sahipleri tarafından özelleştirilmesidir. Bu dönem ayrıca kullanım hakkı elinden alınarak ortak alanlardan yoksun bırakılan halkın, topraktan koparıldığı ve emeğinden başka satacak hiçbir şeyinin de kalmadığı bir döneme işaret etmektedir (Çelik, 2017: 674). Yine bu dönemde toprakların çitlenmesiyle, büyük arazilerde daha çok ekonomik girdi sağlayabilmek adına hayvancılık ve tarım faaliyetinin yapılması sağlanmıştır. Bu yöntem, endüstri ve ticaret için uygun emek gücünü ortaya çıkararak; sanayi kapitalizmi için gerekli olan şartları belirlemiştir. Toprağın özel mülkiyete geçmesi için başvuru olan bu yöntem, toplumsal yapıya yönelik şiddet uygulama süreci olarak da tanımlanmaktadır (Sunar, 2006: 85). Bu özelleştirme hareketi, Marx tarafından da bir saldırı hareketi olarak algılanmaktadır. Marx kapitalizmin ilk günahını, sermayenin ortak alanlara saldırısı olarak tanımlamaktadır. Bu saldırı Marx’a göre ortak kullanıma açık tarla, otlak ve meraların özel mülkiyete tabi tutularak; toplumun kullanımına kapatılmasıyla başlamaktadır. Saldırı sonucunda emek toprağından ve müştereklerinden koparılarak, işçileştirilmektedir. Marx bu tanımlamayı ilkel birikim kavramı üzerinden açıklamaktadır. Marx’a göre ilkel birikim kavramı toprağından ve üretim araçlarından koparılan tarımsal üreticilerin, işçileştirilmesidir. Ormanlar, meralar, kıyılar gibi ortak alanlar üzerinden geçimlerini sağlayan kırsal nüfus, bu alanların özelleştirilmesi sonucunda en temel geçim araçlarından yoksun bırakılınca, ücretli işçilere dönüşmeye başlamaktadırlar (Marx, 1976: 873-930). Bu durum çiftçinin her gün emeği ile bağ kurduğu doğaya yabancılaşması sonucunu kaçınılmaz olarak ortaya çıkarmaktadır (Çoban, 2018: 32). Çitleme hareketi sonucunda ortak olma vasfını yitiren bu alanlar ise sermayenin kısa dönemli ve büyümeye odaklanan çıkarlarına hizmet eden bir araca dönüşmektedir. (Alphan, 2013).

Kentlerde tüm insanlığın kullanımına açık olan, herhangi bir fiyatlandırması ve mülkiyeti olmayan ortak alanlar üzerinde yaratılan baskılar, bu alanlarda çevre kirliliği başta olmak üzere;

iklim değişikliği, küresel yoksulluk, kültürel mirasın bozulması, biyolojik çeşitliliğin azalması, su kaynaklarının tükenmesi gibi belli başlı sorunların da oluşmasına neden olmaktadır (Gümüşcan, 2010: 50). Bu durumun ortak alanların kullanımında bir trajediye yol açtığı belirtilmektedir (Ağır, 2013). Ortak alanlar üzerinde yaratılan bu trajedi vurgusu ilk defa, 1968 yılında Garrett Hardin tarafından kaleme alınan “Ortak Malların Trajedisi” adlı eserinde ifade edilmiştir (Hardin, 1968). 1998 yılında Hardin bu eserin üzerine trajediyi farklı boyutlarıyla da tartışan “Ortak Malların Trajedisi'nin Uzantısı” adlı yeni bir eser yayımlamıştır (Hardin, 1998). Her 2 eserinde de yazar, ortak alanların kolay tüketilebilir ve yok olabilir nitelikteki kaynaklar olmasına vurgu yapmaktadır. Hardin’e göre herkesin malı olan bir şey, hiç kimsenin malı değildir. O bu söylemi ile ortak alanları, herkesin ortak kullanımına ait görmektedir. Ancak düşünür, ortak alanlardaki kaynakların sınırlı olduğu varsayımını reddeden bir kullanımın, çeşitli felaketleri de beraberinde getireceğinin altını çizmektedir. Hardin bu felaketleri çalışmasında, teknik çözümleri olmayan sorunlar olarak ifade etmekte ve kirlilik sorununu da bu kümenin temel elemanı olarak görmektedir (Hardin: 2003, s. 13-25). Hardin bu tezinin temelini nüfus artışına bağlamaktadır. Ona göre nüfus artışı, sınırlı bir dünyada kişi başına düşen faydaların azaldığı anlamına gelmekte ve bu durum, beşerî felaketlerin artmasına sebebiyet vermektedir. Artan felaketler de özel mülkiyete tabi olmayan alanların yok olmasıyla sonuçlanmaktadır. Ona göre temel olarak nüfus kontrolünün sağlanamaması ile ortak alanlar üzerinde gerçekleşen bu felaket, bu alanların trajedisi olarak değerlendirilmektedir. Hardin’e göre bireyler, çıkarları doğrultusunda hareket eden ve bugününü düşünen topluluklardır. Nüfus artışından rahatsız olan bireyler, bugünün keyfini çıkardıkları ayrıcalıklardan feragat etmeksizin, kirliliğin etkilerinden olan bu artışın önüne geçmek için çaba harcamazlar. Onlar ortak alanlara verilen zarardan öte, elde ettikleri kazancın ve faydanın peşindedirler. Hardin, artan nüfus ve kazanılan fayda denklemine Bentham’ın “en fazla sayıda insan için en fazla fayda” tezi ile tartışır ve bu faydanın bir iflase dönüşeceğini vurgular (Hardin, 1968: 1243-1248). O bu durumu, şöyle bir örnek üzerinden açıklamaktadır:

“Herkesin kullanımına açık bir mera hayal ediniz. Her çobanın mümkün olduğu kadar fazla sayıda sığırı merada otlatmaya gayret göstereceği beklenmelidir/beklenir. Böyle bir düzenleme, yüzyıllar boyunca tatminkâr ve gayet makul bir şekilde çalışılabilir/iş görebilir. Bu noktada, orta malların tabiatında saklı olan mantık, sürekli olarak trajedi yaratır. Her bir çoban, çıkarını en çoğa çıkarmaya uğraşır. Her bir çoban “Sürüme ilave bir hayvan eklemenin bana sağlayacağı fayda nedir?” diye sorar. Bu fayda birisi pozitif, birisi negatif olan 2 unsura sahiptir. Pozitif unsur, çoban ilave hayvanın satışından elde edilen gelirin tamamına sahip olur. Negatif unsur ise sürüye katılan son hayvanın ilave aşırı otlatmanın bir fonksiyonudur. Çünkü aşırı otlatmanın etkileri, bütün çobanlar tarafından paylaşılır. Bu sonuç da orta mallarını paylaşan her bir ve her çoban tarafından ulaşılan bir sonuçtur. Orada trajedi olur. Her bir çoban, kendisini sınırsız bir şekilde sürüsünü arttırmaya zorlayan bir sistemin içine kıştırır. Herkesin koşarak gittiği gaye, felakettir; bu kişiler orta mallarının serbestçe kullanılmasına inanan bir toplumda kendileri için en iyi çıkar ne ise onun peşinden koşan insanlardır. Orta malların serbestçe kullanımı, herkesi iflase götürür” (Hardin, 2003: 13-17).

Hardin ortak alanların kullanımını genel olarak mutsuzluğu yaratan bir olaya değil; kötü sondan kaçmanın anlamsız olduğu bir olguya, yani trajediye benzetmektedir. Hardin’e göre bu trajedinin temel nedeni, her çobanın kendisi için en uygun seçim olarak, sürüsüne bir hayvan daha ilave etmeyi uygun görmesidir. Çoban için artı bir hayvanla kazanacağı gelir, bu alanın uğrayacağı zarardan çok daha önemlidir. Bu karar, alanı ortak kullanan diğer çobanları da benzer şekilde etkilemektedir. Her bir çoban, girişleri serbest olan bu ortak alanlardan

faydalanma sayısını sınırsız artırmaya çalışıldığında; alanı daha fazla kullanmaya yönelik talep de artacaktır. Bu talebin sonucunda da ortak alanın fazla kullanılması ile onun tahribine neden olan trajedi meydana gelecektir (Hardin, 2003: 17-18).

Hardin'e göre ortak alanlar üzerinde yaratılan bu trajedilerden birisini, kirlilik sorunu oluşturmaktadır. Ona göre ortak alanların kullanıcılarının ürettikleri atıkların alanda birikmesi ve kendini yenileyememesi sonucunda; bu alanlarda kirlilik sorunu meydana gelmektedir. Hardin'e göre birey faydacılıktan ve kendi çıkarlarından yola çıkarak, atıklarını temizleyip onu deşarj etmekten daha az maliyetli olan yolu seçerek, atıklarını ortak alanlarda deşarj etmenin yollarını aramaktadır. Bu çözüm herkesin çıkarlarına daha çok hizmet eden tercihtir. Hardin'e göre herkesin rasyonel bir şekilde tercih ettiği bu yol, sonunda "hepimizin yuvasını kirletecektir" (Hardin, 2003: 19). Ona göre kirlilik sorunu, nüfus artışına bağlı olarak ortak alanların sınırsız kullanımının bir sonucudur. Başlangıçta nüfusun az olması ve doğanın kendi kendini yenileyebilme kapasitesine sahip olması, kirliliğin bir sorun alanı olarak ortaya çıkarmamaktadır. Ancak Hardin günümüzde, nüfus artışının rekabete bağlı olarak gözle görülür bir şekilde artmasının, ortak alanların yok olmasında önemli bir etken olduğunu vurgulamaktadır (Hardin, 2003: 19).

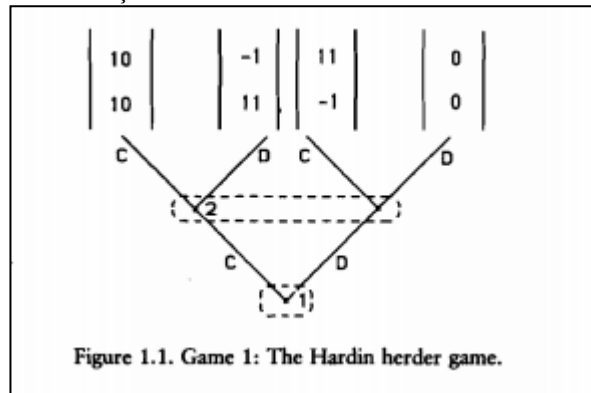
Hardin genel olarak ortak alanların kullanıcılarını; bencil, kendi çıkarlarını düşünen ve kuralsız bireyler olarak kabul eder. Ona göre bu bireylerin ortak alanları kendi çıkarları doğrultusunda sınırsızca kullanımın yol açtığı tahribat, teknolojik yollarla çözüme kavuşturulamaz (Hardin, 2003: 14-19). O, bu alanlardaki trajediyi önlemek için temel olarak 2 adet çözüm yöntemi önermektedir. Ortak alanların korunmasına yönelik Hardin tarafından önerilen ilk çözüm, bu alanların özelleştirilmesi ya da özel mülkiyete satılması ve elden çıkarılmasıdır. İkinci çözüm, bu alanları kamusal mülkiyet olarak muhafaza edip, herkese bu alanlardan yararlanma hakkı tahsis edilebilir (Hardin, 2003: 13). Özelleştirme yöntemi, ortak alanın herkesin kullanımına kapanması demektir. Kamusal mülkiyetle bu alanların koruyucusu, devletin bizzat kendisi olacaktır. Ona göre kendisine ait mülkü olan birey veya devlet, o mülkü koruyabilme ve kontrol edebilme gücüne sahiptir. Hardin'e göre kontrol ve müdahale, bu alanların kullanım hakkına sahip özgür insanı, sınırlandırmaya götürecektir (Hardin, 2003: 23). Dolayısıyla önerilen yöntemlerle bu alanlar devletin veya bireyin sorumluluğunda olduğu için daha iyi korunacaktır (Hardin, 2003: 24-25). Hardin tarafından önerilen çözüm yöntemleri, kendisi tarafından da zaman zaman eleştirilmiş; ancak daha iyi bir alternatif olmadığından, O bu sistemleri, ortak alanların korunmasında en iyi yöntemlerden gördüğünü ifade etmiştir (Hardin, 2003: 24-25). Hardin, önerdiği yöntemlerin doğruluğunu ulusal parklar örneği üzerinden açıklamaktadır. Ona göre ulusal parklar ortak alanlar olarak hiçbir sınırlamaya tabi olmaksızın, herkesin kullanımına açık alanlardır. Bu parklar genişlik olarak sınırlıdır; ancak parkları ziyaret eden nüfus, her geçen gün sayıca artış göstermektedir. Nüfus bağlamında yaşanan bu artış, parkların sınırsızca kullanımına yol açarak; bu alanların yok olmasına neden olmaktadır. Kamusal veya özel mülkiyet, bu parkların korunmasında bir yöntem olarak kabul edilmelidir. Hardin'e göre ya bu çözüm yollarından birisi tercih edilmeli ya da ulusal parklar olarak nitelendirdiğimiz ortak alanların tahribine razı olunmak zorunda kalınmalıdır (Şahin, 2005).

Hardin tarafından ortak alanların korunması için önerilen devlet mülkiyeti ya da özelleştirmeye ilişkin çözüm önerileri, ana akım ekonomistleri tarafından ilgi görmüştür. (Eren,

2014). Desteklerin yanında Hardin'in ortak alanların korunması için önerdiği bu yöntemlere bilim uzmanları tarafından çeşitli eleştiriler de getirilmiştir. Bu eleştirilerden en önemlisi Hardin'in ortak alanların korunması için önerdiği yöntemlerin, Ortaçağ ve Ortaçağ sonrası İngilteresi'nde uygulanabilecek olmasıdır. Bu eleştirilerden göre ortak alanların yönetimi, sadece o dönemin koşullarına göre düzenlenmelidir. Bu alanların korunması için her dönem farklı arazi kullanım politikaları geliştirilmelidir (Eren, 2014).

Ortak alanların kullanımı konusunda kabul görmüş inanç ve kuramları derinlemesine inceleyen, bu alanların nasıl korunacağı, bu trajedinin nasıl sonlanması gerektiği sorularına yanıt arayan diğer önemli bir düşünür, 2009 yılında Nobel Ekonomi ödülünü alan Elinor Ostrom'dur (Eren, 2014). Ostrom'a göre ortak alanların korunmasına yönelik çözüm önerilerinin ve yöntemlerin, o alanı kullanan ve o yörede yaşayan insanlar tarafından üretilmesi daha anlamlı olacaktır. Bu durumdan hareketle Ostrom, pazar mekanizmaları ve devlet müdahalesi yerine, ortak alanların yerel toplumlar tarafından geliştirilen politikalar ile sürdürülebilir şekilde yönetilebileceğini savunmaktadır (Eren, 2014). Ostrom, ortak alan trajedisi olarak bilinen sorunlar karşısında, yerel kullanıcıların katılımcı bir karar verme süreci ile piyasaya alternatif, etkin ve sürdürülebilir çözümler üretebildiklerini savunmaktadır (Ostrom, 1990). Ostrom, Hardin tarafından geliştirilen ortak malların trajedisini, Mahkûmlar İkilemine benzetmektedir. Bu teoriye göre ortak alanlarda işlenen suça ortak olan bireyler, her zaman kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmektedirler (Alevkayalı ve Tağıl, 2018: 126). Ostrom'a göre bu durum Oyun Kuramı Teorisi ile daha da açıklığa kavuşturulabilir. Ostrom tarafından aşağıda Şekil-1 kapsamında gösterilen çizimin yorumu ile birlikte, teori ve trajedi ilişkisi daha net anlaşılabilir. Bu kuram, 2 ya da daha fazla kişinin çıkarlarının çatıştığı durumlarda, kişilerin akılcı biçimde davranacaklarını öngören genel bir kuramdır. Bu kuramda, sıfır toplamlı oyun veya sıfır toplamlı olmayan oyun olarak 2 türlü oyun mevcuttur. Sıfır toplamlı oyunda, oyuna katılanlardan birinin kazancı, birinin kaybıyla sonuçlanmaktadır. Yani ortak bir alanda en fazla koyun otlatan kişi, o alandan en fazla paya sahip olurken; diğer kişi bu paydan yoksun kalmaktadır. Sıfır toplamlı olmayan oyunlarda ise oyuncuların bir kısmının ya da tamamının elde edilen faydayı artırmak için, aktif bir şekilde koalisyon ve iş birliği yapması sağlanarak, kullanılan alanı büyütme temel amaç olmaktadır. Bu açıklamaya en iyi örnek Mahkûmlar İkilemi üzerinden verilmektedir (Ostrom, 1990).

Şekil-1: Mahkûmlar İkilemi Matrisi

Kaynak: Elinor Ostrom, *Governing the Commons*, Cambridge, Cambridge Uni.Press, 1990.

Şekil-1 göre birinci sütunda yer alan her 2 şüpheli de suç işlediklerini itiraf ederler ise her ikisi de 10'ar yıl süreyle hapis yatacaklardır. Şekilde yer alan ikinci sütunda ise birinci şüphelinin suçunu itiraf etmesi, ikinci şüphelinin inkâr etmesi durumunda; birinci şüpheli 1 yıl, ikinci şüpheli 11 yıl hapis cezası alacaktır. Aynı şekilde üçüncü sütunda, birinci şüpheli inkâr, ikinci şüpheli itiraf ederse birinci şüpheli 1 yıl, ikinci şüpheli 11 yıl hapis yatacaktır. Dördüncü sütunda ise her 2 şüpheli de iş birliği yaparak suçlarını inkâr ederler ise hiçbiri, hapis cezası almayacaktır (Ostrom, 1990). Ostrom'a göre 20. yüzyıldan önce doğal düzen felsefesinde, kişisel menfaatler ile toplumsal menfaatlerin çakışmayacağı görüşüne inanılmaktadır. Bu görüşe göre toplumun bireyleri kendi çıkarlarının peşinde koşacak olurlarsa, bu toplum için faydalı olmaktadır. Ancak 20. yüzyılla beraber oyun kuramının gündeme gelmesi, bu düşüncenin değiştiğini göstermektedir. Kurama göre toplumsal açıdan iyi olan bir sonuca, bireysel çıkarlarla yaklaşmak mümkün değildir. Yine kurama göre bireysel davranışların toplumun çıkarlarına göre gözetilmesi, herkesin yararına olacaktır. Bu durum ise oyuncuların iş birliği yapmak sureti ile ortak hareket etme düşüncesini geliştirmeleri ile mümkün olmaktadır (Romagny, Lobry, ve Canalis-Durand, 1997).

Ostrom'a göre müşterek veya ortak alanlarla ilgili ortada sanıldığı kadar önemli bir trajedi yoktur. Hardin tarafından, özellikle meracılık ve balıkçılık alanları olarak tanımlanan müştereklerin korunması için öne sürülen devlet müdahalesi ve özelleştirme stratejileri Ostrom'a göre yeni sorunlara kaynaklık edecektir (Ostrom, 1990). Ona göre yerel topluluklar, tarihsel akış içinde ortak olarak kullandıkları doğal kaynakların yönetiminde yerel olgulara uygun ve herkesin uyduğu birtakım kurallar geliştirmişlerdir. Kadim bilgi ve deneyimlere dayanan bu kuralların başarısı sayesinde insan toplulukları binlerce yıl boyunca doğal kaynaklarını yok etmeden yaşamlarını sürdürebilmişlerdir. Dolayısıyla Ostrom'a göre ortak alanların korunmasındaki temel çözüm, Oyun Teorisi kapsamında oyuncuların işbirliği yapmak sureti ile ortak hareket etme düşüncesini geliştirmeleridir. Bu bağlamda çözüm, iyi yönetim ve yerellik ilkeleri ışığında ortak alanların yönetiminin ve karar alma mekanizmalarının, yörede yaşayan yerel halklara verilmesinde yatmaktadır (Dudu, 2012). Ostrom, tek yolun sosyal açmazlara çözüm olmasını beklemek yerine; ortak alan kullanıcılarının kendi aralarında yapacakları bağlayıcı anlaşmaların ortak alanlarda trajediden fırsata giden yolu açacak unsurlar olduğunu vurgulamaktadır (Gümüşcan, 2010: 55). Ostrom ürettiği bu çözüm yolunu, bazı örnek uygulamalar üzerinden göstererek doğrulamaktadır. Ostrom'un ilk örneği İsviçre'nin Törbel köyü üzerinedir. Törbel köyünün 1483 yılında nüfusu yaklaşık olarak 600 civarındadır. O dönemde köyün sakinleri, kendi aralarında imzaladıkları anlaşma ile ortak alanların korunmasını güvenceye almışlardır. Bu anlaşmaya göre Törbel'de bir arazinin mülkiyetini satın alan yabancıların ortak alanlardan yararlanma hakkı yasaklanmış ve yeni arazi sahiplerinin akıbeti de bu yerleşim yerinde yaşayan sakinlerin kararına bırakılmıştır. Bunun yanında bölgede yaşayan çobanların yaz süresince besledikleri sürülerini, ortak alanlarda otlatmaları ve aşırı tüketimin önüne geçebilmelerine yönelik kontrol mekanizması da yerleşim yeri sakinleri tarafından geliştirilen denetim yolu ile sağlanmaktadır. Antalya'nın Alanya ilçesinde yaşanan bir deneyim üzerinden Ostrom ikinci örneğini, Türkiye üzerinden vermektedir. Alanya'da kurulan balıkçılık kooperatifleri, fırsat eşitliğini sağlamak ve fazla balık avlanmasının önüne geçmek üzere parsellenmiş avlanma sahalarını, kura ile kooperatif mensubu balıkçılara dağıtmış ve kooperatif mensubu her bir balıkçı bu bilinçle avlanmalarını gerçekleştirmişlerdir.

Bu durum ortak alanların korunmasında yerel halkın önemini destekleyen bir diğer örnek uygulamayı göstermektedir (Gümüşcan, 2010: 55-56). Bu örneklerin ardından Ostrom metropollerdeki ortak alanların yönetimleri için de bir çözüm getirmektedir. Ona göre metropol kentlerde ortak alanların yönetimi ve korunmasında ne tek bir merkezi teşkilat ne de küçük ölçekli birden fazla birimin yalnız başına çözüm olamayacağı belirtilmektedir. O, metropollerde bu alanların korunması için merkezi teşkilatın ve küçük ölçekli yerel birimlerin bir arada bulunduğu çok katmanlı bir sistemin geliştirilmesi gerektiğini savunmaktadır (Gümüşcan, 2010: 55-56). Ünlü kent kuramcısı ve Coğrafyacı David Harvey, Ostrom'un bu çözüm önerisine katılmaktadır (Carlsson, 2012). Harvey'e göre toplulukların kendi kendilerine örgütlenerek müştereklerini korumaları, en doğru ve gerçekçi yöntemlerden birisidir. Harvey'e göre bu durum aynı zamanda müşterek alanların korunacağına dair siyasi bir farkındalık da yaratmaktadır. Ona göre Ostrom tarafından geliştirilen bu yöntem, 2 koldan siyasi baskıyı da beraberinde getirir. Bu yöntemle bir taraftan devlet daha fazla kamu hizmeti sunmaya zorlanır; diğer taraftan kentli nüfuslar kendi kendilerine örgütlenerek, bu alanların korunmasına yönelik karar mekanizmalarını canlandırmış olurlar (Harvey, 2013: 141-142).

Görüldüğü üzere çalışmanın bu kısmında ortak alanların korunmasına yönelik 2 ünlü düşünürün farklı önerileri tartışılmıştır. Hardin tarafından özelleştirme ve mülkiyet hakkının tanınması ortak alanların korunmasında temel strateji olarak benimserken; Ostrom tarafından da yerelleşmenin önemine vurgu yapılarak, bu alanların korunmasında vatandaşa düşen temel rolün önemi üzerinde durulmuştur.

2. Türkiye'de Ortak Alanlar ve Ortak Alanların Boyutları

Türkiye sahip olduğu ortak alan varlıkları ile zengin bir ülkedir. Ancak son yıllarda Türkiye'nin bu alanların korunmasına yönelik geliştirdiği politikalar, almış olduğu kararlar sonucunda, ortak alanların sayısı ve niteliği her geçen gün azalmakta ve bu alanlar sermayenin çıkarları doğrultusunda, bir nevi çitleme hareketine maruz kalarak, yeniden tanımlanmaktadır.

Türkiye'nin ortak alanların korunmasına yönelik geliştirdiği politikalara en temel referans kaynağı kendi anayasasıdır. Bu alanların korunmasına yönelik ilgili hükümler 1982 tarihli Anayasa'nın kamu yararına ilişkin maddelerinde mevcuttur. Anayasa'daki ilgili bu hükümler şöyledir: 43. madde; "Kıyılardan Yararlanma" ilgili düzenlemeleri içermektedir. Bu maddeye göre ortak alanlardan olan kıyılar, devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, bu kıyıları çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararının gözetileceği, hükme bağlanmıştır. Toprak mülkiyeti ile ilgili olarak Anayasa'nın 44. maddesinde; toprağın verimli olarak işletilmesi, koruma ve geliştirme, erozyonla kaybedilmesini önleme veya yeterli toprağı bulunmayan köylüye toprak sağlama görevleri de devletin görev ve sorumluluğu altında olduğu belirtilmiştir. Aynı maddeyle çiftçiye toprak sağlanması, üretimin düşürülmesi, ormanların küçülmesi ve diğer toprak ve yeraltı servetlerinin azalması sonucunu doğuramaz, hükmü getirilerek; ortak alanların koruma altına olduğu vurgusu yapılmak istenmiştir. Anayasa'nın 45. maddesi ise devleti, tarım arazileri, çayır ve meraların amaç dışı kullanılmasını ve tahribini önlemek ile görevlendirilmiştir. Bu madde ortak alanlardan olan çayır ve meraların korunmasında devlete önemli sorumluluklar yüklemiştir. Anayasa'nın Mali ve Ekonomik Hükümlerini düzenleyen ikinci bölümünde yer alan 168. Maddesinde, tabii servetlerin ve kaynakların devletin hüküm ve tasarrufu altında olduğu;

bunların aranması ve işletilmesi hakkının da devlete ait olduğu vurgusu mevcuttur. Ormanların korunması ve geliştirilmesine ilişkin 169. madde ile de devlete, ormanların korunması ve orman alanlarının genişletilmesi için gerekli kanunları koyma ve tedbirleri alma yetkisi verilmiştir. Düzenlemeye göre ortak alanlardan olan ormanların tüm denetimi ve gözetimi devlete aittir. Bu ormanlar devlet tarafından yönetilir ve işletilir. Anayasa kapsamında yapılan tüm bu düzenlemelerde, ortak alanların gözetimi ve korunması işlevi temel olarak devlete yüklenmiş ve devletin yetkisi olmadan bu alanlarda özelleştirme faaliyetlerine gidilemeyeceği vurgusu yapılmıştır. Bunların yanında Kıyı Kanunu, Mera Kanunu, Milli Parklar Kanunu, Orman Kanunu, Su Ürünleri Kanunu, Kara Avcılığı Kanunu, kamu yarar ilkesi kapsamında, ortak alanlara ilişkin diğer yasal düzenlemeleri içermektedir.

Türkiye’de ortak alanların korunmasına dair stratejiler dikkate alındığında, çevre politikasının amaçları ve uygulama araçları bir bütün olarak akıllara gelmelidir. Bu bütünlük kapsamında çevrenin korunmasına yönelik çevre politikasının uygulama araçları, “düzenleyici araçlar”, “katılımcı araçlar” ve “piyasaya dayalı araçlar” olmak üzere 3 temel başlıkta ele alınmaktadır (Keleş, Hamacı ve Çoban, 2015: 388-434). Düzenleyici araçlar, çevre sorunlarını önlemede yönetsel anlamda müdahaleleri içermektedir. Görevler, yasaklar ve temel standartlardan oluşan bu araçlar, mevzuat hükümlerine dayandığı için hukuki araçlar ismi de verilmektedir (Can, 2016: 61). Çevre kirliliğine karşı; denetimler, izin alma prosedürleri, bilgi verme ve bildirim yükümlülüğü, çevresel etki değerlendirmesi gibi uygulamalar da düzenleyici araçlar kapsamında yönetsel anlamda müdahaleleri içeren diğer uygulama araçlarıdır. Ayrıca Garrett Hardin tarafından ortak alanların kamu mülkiyetinde ve devlet kontrolünde olmasına yönelik getirilen çözüm önerisinin, Türkiye’de düzenleyici araçların genel içeriği ile daha çok uyumlu olduğu da görülmektedir.

Çevre politikasının ikinci aracı “katılımcı araçlar”dır. Katılımcı araçlar, kirliliğe yol açanlar ile kirlilikten etkilenenleri, politika süreçlerine dahil etmeye çalışmaktadır. Bu koruma anlayışı, kamu kurum ve kuruluşların, özel sektörün, sivil toplum örgütlerinin temsilcilerini ve yurttaşlarını bir araya getiren katılımcı bir yaklaşımı hedeflenmektedir. Özellikle çevre sorunlarının önlenmesi bağlamında katılım; yönetimlerin, işletmelerin ve yurttaşların çevre bilincine sahip olmaları bağlamında en önemli araçlardan birini oluşturmaktadır. Katılımcı araçlar, aşağıdan yukarıya gerçekleştirilen bir yönetim anlayışıyla çevre sorunlarının önlenmesinde toplumun her kesimini sürece dahil etmeyi amaçlamaktadır. Katılım, 3. kuşak insan hakkı olan çevre hakkını da en iyi şekilde temsil eden bir çevre politikası aracına dönüşmektedir. Katılımcı araçların uygulama yöntemlerini; planlama, halka danışma, politika görüşmeleri, bilgi edinme hakkı, yargı yoluyla katılım yöntemleri oluşturmaktadır (Keleş, Hamacı ve Çoban, 2015: 388-434). Bunun yanında Elinor Ostrom’un kolektif denetim, iyi yönetim ve yerellik ilkeleri ışığında ortak alanların yönetiminin ve karar alma mekanizmalarının, yörede yaşayan yerel halklara verilmesine ve süreçte katılımcı yöntemlerin hâkim olmasına yönelik getirdiği çözüm önerilerinin, Türkiye’de katılımcı araçların genel içeriği ile daha çok uyumlu olduğu görülmektedir.

Çevrenin korunmasına yönelik çevre politikasının üçüncü ve son aracı piyasaya dayalı araçlardır. Devlet, bireylere ve şirketlere çevreye verdikleri zararın bir bölümü için parasal karşılık ödemelerini öngörmektedir. Kapitalist düzene uyumlu olması nedeniyle birçok ülke, çevrenin korunması başlığı altında bu araca daha çok yer vermektedir (Keleş, Hamacı ve

Çoban, 2015: 388-434). Bu başlık altında 3 temel uygulama aracı dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki çevrede oluşan zararlara karşılık olarak çevresel maliyetin bir bölümünü kirletene yükleyen, kirleten ve kullanan öder ilkeleri kapsamında alınan ceza, vergi ve harçlar gibi ekonomik araçlardır. İkincisi kirletme hakkını açık bir şekilde kabul ederek, çevrenin fiyatlandırılıp, serbest pazar ilişkisine eklenmesini öngören izin belgesi ticaretidir. Üçüncü ve son uygulama aracı ortak alanlar gibi çevre değerlerinin bireylere tahsisini öngören bir koruma anlayışını benimseyen “Çevre Değerleri Üzerinde Özel Mülkiyet Yaratma”dır. Bu araç temel olarak ortak alanlar gibi çevre değerlerinin bireylere tahsisine gerçekleşmektedir. Kısacası, mülkiyet ilişkisinin çevreyi dayalı ilişkiler üzerinden gerçekleşmesi bu uygulama aracının konusudur. Çünkü ekonomik araçlardan ve izin belgesi ticaretinden farklı olarak burada mülk sahibi, mülkiyet sınırları içerisindeki çevreyi koruyacak en doğru yöntemin ne olduğunu kendisi karar vermektedir (Arıkboğa, 2019: 23-50). Tüm bu değerlendirmeler çerçevesinde Garrett Hardin tarafından ortak alanların özel mülkiyete tahsis edilmesine yönelik getirilen çözüm önerisinin, Türkiye’de piyasaya dayalı araçların genel içeriği ile daha çok uyumlu olduğu görülmektedir.

2000’li yıllarla beraber Türkiye’de çevre politikasının düzenleyici ve piyasaya dayalı araçları göz önünde bulundurulduğunda, mevzuat üzerinden yapılan düzenlemeler sonucunda, çeşitli yatırımların yapılabilmesi için tahsis amacının değiştirilerek ortak alanların çitlenebilmelerine olanak tanındığı dikkat çekmektedir (Çoban, 2018: 37). Örneğin Mera Kanunu kapsamında yapılan ek düzenlemeler ve değişikliklerle beraber, mera, yaylak ve kışlak gibi ortak alanların kiralanmasının ve bu alanlarda yapılaşmanın önü açıldığı gözlemlenmiştir. Yine bu alanlar üzerinde çevresel etki değerlendirmesi kapsamı dışında tutulan petrol, taş ocağına kadar her türlü madencilik faaliyetleri ile jeotermal, serbest bölgeler ve elektronik haberleşme altyapılarının izne tabi tutulmaksızın gerçekleştirilmesine olanak sağlanmıştır. Ayrıca bu alanlarda Cumhurbaşkanı kararı ile kentsel dönüşüm ve gelişim alanı ilan edilebilmektedir (1998, 25. Şubat). Orman Kanunu kapsamında ormanlık alanlarda turizm tesisi yapımı, madencilik girişimlerinin, ulaşım, enerji, haberleşme, su, atık su, petrol, doğalgaz, altyapı, bertaraf ve depolama tesisleri, devlete ait sağlık, eğitim, adli hizmet, cezaevleri ile spor tesislerinin tahsis edilmesine yönelik iş ve işlemlerin hem kapsamı genişletilmiş hem de uygulanması büyük oranda kolaylaştırılmıştır (1956, 31 Ağustos). Yine bu alanlar için orman vasfını kaybeden ve tekrar orman haline getirilemeyeceği bilimsel açıdan onaylanan yerlerin arazi satışı gerçekleşmektedir. Tarım arazilerine yönelik yapılan düzenlemelerde ise birinci sınıf tarım arazilerinin satışları sağlanarak, ortak alanlarda yapılandırma faaliyetleri başlatılmıştır (2005, 3 Temmuz). Bu düzenlemelerin yanında ülke genelinde 16.082 adet köyün tüzel kişiliğine son verilerek, bu alanlar mahalleye dönüştürülmüştür. Yapılan düzenleme çerçevesinde, köylerin yüzde 47’si kapanmıştır (Bilgiç, 2020: 703). Bu durum özellikle kırsal alanlardaki tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin durmasına ve ortak alanların yok olmasına neden olmuştur. Kanal İstanbul gibi büyük ulaşım altyapı projeler için de bu dönemde düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre proje alanı sınırlarında kalan mera, yaylak ve kışlak gibi ortak alanların nitelikleri, Kanun hükümlerine bağlı kalınmaksızın Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından re’sen değiştirilebilir (Çoban, 2018: 37). Bu düzenlemeler sonucunda ortak alanların özelleştirilerek, yatırım amaçlı faaliyetler için araç haline dönüştüğü dikkat çekmektedir. Yapılan bu düzenlemelerle Türkiye’nin ortak

alanları, doğal varlıkları, doğal yaşantısı ve nüfusunun yerleşik değerleri, halkın istek ve iradesinden tamamen uzaklaştırılmıştır. Ortak alanlarından uzaklaştırılmış olan yerel halk savunmasız ve araçsız kalmıştır. Marx'ın belirttiği gibi geçimini bu ortak alanlardan sağlayan kırsal nüfus işçileştirilmiştir. Bu da demokratik hakların bir çeşit ihlalini doğurmaktadır (Güler, 2012). Sonuç olarak yapılan birtakım yasal düzenlemeler göstermektedir ki, yasalarda koruma altına alınan ortak alanlar piyasanın çıkarları doğrultusunda sermayenin kendisini yeniden yarattığı mekanları haline dönüşmüştür.

Türkiye tarihinde yakın bir geçmişte piyasaya dayalı araçlar üzerinden ortak alanların korunmasını gerçekleştiren düzene, yurttaşlar tarafından çeşitli eleştiriler gelmiş, Eleştiriler protesto ve eylemlere dönüşerek yurt çapında geniş bir yankı uyandırmıştır. Türkiye'de. 1980'li yıllarda Ankara'daki "Otopark değil Güvenpark" imza kampanyasından, 2010'lu yıllardaki Taksim Meydanı'na Topçu Kışlası projesinden, hidroelektrik santralleri (HES) projelerinin yapılmasına kadar birçok eylem ve protestoların ya da toplumsal hareketlerin, azımsanmayacak kadar etkili olduğu söylenebilir (Duru, 2018). Ortak alanların korunması gerekliliği bilincini büyük bir yurttaş katılımı ile dile getiren alanlardan birisi Taksim Gezi Parkı'dır. Park, 2000'li yıllar ile beraber yukarıda da vurgulandığı gibi Türkiye'de sermayenin ortak alanlar üzerindeki artan rekabet ve baskısına, gerçek kullanıcıları ile birlikte dur diyebilen bir misyon taşımaktadır. Taksim Gezi Parkı, Mayıs 2013 tarihinde ortak alanların değerlerini, onların korumaya yönelik stratejilerini tekrar gündeme getiren bir eyleme dönüşmüştür. Bu eylem, ortak alan olan Taksim Meydanı'nın göbeğinde bulunan bir parkın metalaştırılmasına karşı bir direnişin önemli bir simgesi haline gelmiştir. Taksim Gezi Parkı'na Taksim Yayalaştırma Projesi kapsamında yapılmak istenen Topçu Kışlası Projesini engelleme eylemi olarak Mayıs 2013 tarihinde başlamıştır. Bu eylemler hem toplumsal hem de ekolojik ilişkileri bünyesinde barındırmaktadır. Yöre yaşayanları tarafından başlatılan ve kısa sürede yurt genelinde geniş bir yankı uyandıran bu direniş, parkın mevcut fonksiyonun korunması yönünde karar alınmasını sağlamış, park toplumsal ilişkileri ve ekolojik değerleri ile beraber sahipleri olan tüm yaşayanlarına geri iade edilmiştir. Bu ve benzeri direnişleri, HES projeleri kapsamında da görmek mümkündür. Türkiye'de HES projelerinin uygulanmak istendiği bölgeler genellikle; yaşayanları için toplumsal ve sosyal ilişkilerini güçlendiren, temel geçim kaynaklarını oluşturan, sahip olduğu biyolojik çeşitliliği ile beraber ekolojik değerlere sahip alanlar üzerindedir. Yine bu ortak alanlar üzerinde gerçekleştirilmek istenen projeler, bu alanların metalaştırılmasına yönelik girişimleri barındırmaktadır. Özellikle yöre yaşayanları ve bu alanların korunmasını isteyen halkın, HES projelerine karşı olan tepkileri, büyük yankılar uyandırmaktadır. Yöre yaşayanları tarafından yapılan birçok eylem ve protestolar, idarenin HES'in durdurulması yönünde karar vermesini sağlamıştır. Bu eylemler genellikle imza kampanyaları, dava yoluna gitme ve benzerleri şekillerde kendilerini göstermektedir. Muğla-Yuvarlakçay, Kastamonu-Loç Vadisi, Trabzon-Solaklı Vadisi, Erzurum-Aksu Vadisi gibi ortak alanların korunması için HES karşıtı yapılan gösteriler, bu çerçevedeki eylemlerin bir kısmını oluşturmaktadır. Bunun yanında İzmir-Bergama'da, Uşak-Kışladağ, Artvin'de maden arama faaliyetlerine olan tepkiler gibi tüm yerel çevre hareketleri, ortak alanlara ilişkin verilen mücadelelerin belli başlı örneklerini gösterirken, bu alanların boyutlarını da ön plana çıkarmaktadır (Erensü, 2013: 43-45).

Sonuç ve Genel Değerlendirme

Ortak alanlar, herhangi bir mülkiyet hakkı barındırmayan, girişlerin serbest, herkesin kullanımına açık olan, tüketiciler tarafından kullanımın engellenmediği, herhangi bir bedeli olmayan alanlardır. Bu alanlar, toplumsal ve ekolojik ilişkilerin karşılıklı olarak geliştiği alanlardır. Nüfusun artması, yaşanan teknolojik ilerlemeler, güçlü bir rekabet eğiliminin ve baskının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yaşanılan bu rekabet ve baskıların, ortak alanların kullanımını üzerinde bir trajediye yol açtığı dikkat çekmektedir. Bu trajedinin önüne geçebilmek adına önemli düşüncüler tarafından, bu alanların devlet mülkiyetine geçirilmesi, bu alanların özelleştirilmesi (Hardin) ve katılımcı mekanizmaların sürece dahil edilerek kolektif denetim (Ostrom) unsurunun hayata geçirilmesi gibi birtakım koruma stratejileri gündeme getirilmiştir. Hardin tarafından önerilen bu yöntemlerden özellikle devlet mülkiyetine ilişkin öneri, ortak alanların korunmasında bir denetim mekanizması unsurunu barındırması bakımından önem taşımaktadır. Bunun yanında ortak alanların korunmasının yasalarla bağlayıcılığı olması da olumludur. Ancak bu düzenlemelerin sermayenin çıkarları doğrultusunda şekillenmemesi gerekmektedir. Bu düzenlemeler, çıkar gruplarının adına değil, toplumun yararı için yapılmalıdır. Dolayısıyla ortak alanların korunmasında kalkınma öncelikli bir çevre koruma anlayışından öte, çevrenin bir içkin değeri olduğu için koruma anlayışının getirilmesi önemlidir.

Ostrom tarafından geliştirilen üçüncü koruma modelinin, toplum-doğa ilişkisi bakımından daha faydalı olduğu görülmektedir. Bu modelde temel olarak, yerel katılımın önemi üzerinde durulmuştur. Bu modelin temel amacı ortak alanların korunmasına ilişkin geliştirilen iyi yönetim ve yerellik ilkeleri çerçevesinde, bu alanlarla ilgili yönetim ve karar alma mekanizmalarının yerel halklara verilmesidir. Halk tarafından gerçekleştirilen kolektif denetim, ortak alanların bütün bir toplum tarafından sahiplenilmesi, bu alanların kullanım değerinin korunması, doğa ve toplum arasındaki ilişkiyi kuvvetlendirmesi bakımından önemlidir.

Türkiye’de ise ortak alanlar gerçek anlamda bir trajedi ile karşı karşıyadır. Oluşan ekonomik faaliyetlerin ortak alanlarda yarattığı tahribat da tartışmasızdır. Çalışma kapsamında “Hardin ve Ostrom’un temel koruma yöntemleri göz önünde bulundurulduğunda Türkiye’de ortak alanların korunmasına ilişkin hangi yöntemler benimsenmektedir?” sorusu dikkate alındığında; Türkiye’de ortak alanların korunmasında ağırlıklı olarak piyasaya dayalı araçların etkin olduğu görülmektedir. Bu araçların, Garrett Hardin tarafından ortak alanların özel mülkiyete tahsis edilmesine yönelik getirilen çözüm önerisi ile benzer amacı taşıdığı düşünülse de; Hardin’in bu öneriyi getirirken, bu alanların korunacağı/korunması gerektiği varsayımı ile hareket ettiğini unutmamak gerekir. Ancak Türkiye’de bu alanların korunmaktan öte; uygulanan politikalar sonucunda alanın sahip olduğu öz değerini yitirdiği dikkat çekmektedir. Özellikle 2000’li yıllarla beraber, ortak alan mevzuatına getirilen ek düzenlemeler ve değişikliklerle beraber devletin tasarrufu altında olan bu alanların, sermayenin talepleri doğrultusunda özelleştirildiği, elden çıkarıldığı ve bu alanların yapılaşmaya açıldığı görülmektedir. Yasal düzenlemeler kapsamında yapılan bu uygulamalar sonucunda ortak alan tanımının içi boşaltılarak, bu alanlara yeni fonksiyonlar yüklendiği dikkat çekmektedir. Zaman zaman ortak alanların korunmasına ilişkin vatandaşlar tarafından verilen mücadelelerin, bu alanların korunmasına ilişkin önemli kararların alınmasına sebep olduğu da görülmektedir.

Ancak yaşanan kentsel hareketler, gerçek anlamda bir koruma stratejisinin geliştirilmesi açısından tek başlarına yeterli değildir. Bu noktada devletin iradesi çok önemlidir. Sonuç olarak özellikle 2000’li yıllarla birlikte Türkiye’de ortak alanların korunmasına ilişkin yapılan değişiklikler ve düzenlemeler göz önünde bulundurulduğunda; bu alanlara ilişkin gerçek anlamda bir koruma stratejisinin benimsendiği söylemek güçtür.

Kaynakça

- Ağır, S. (2013). *Serbest siyasa: şeylerin fiyatı 'parklar, parklarımız'*. Erişim tarihi: 12.08.2020, <http://everywheretaksim.net/tr/seylerin-fiyati-parklar-parklarimiz-seven-agir/>.
- Alevkayal, Ç., ve Tağıl, Ş. (2018). Ortak malların trajedisi üzerine teoriler: Gediz Deltası'nda arazi kullanımı-arazi örtüsü değişimi. *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 43, 120-142.
- Arikboğa, Ü. (2019). Çevre politikasının ekonomik araçları ve Türkiye'de belediye uygulamaları. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 41(1), 23-50.
- Bilgiç, A. K. (2020). Kentsel politikalar ekseninde Türkiye'de büyük kent yönetimi. Y. A. Unvan, & F. Kalay (Dü.) içinde, *İktisadi ve İdari Bilimlerde Güncel Araştırmalar* (s. 691-708). Karadağ: IVPE.
- Can, F. (2016). Çevre politikasının ekonomik araçları. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3), 58-73.
- Carlsson, C. (2012). *Interviewed: David Harvey on rebel cities*. Erişim tarihi: 11.05.2020, <https://www.shareable.net/interviewed-david-harvey-on-rebel-cities/>.
- Çelik, Ö. (2017). Kent hakkından müştereklerimize kentsel muhalefet tartışmaları: sınırlar ve imkanlar. *MEGARON*, 12(4), 671-679.
- Çoban, A. (2018). *Ekolojik ortaklaşmalar (müşterekler) ve Türkiye'de uygulanan çitleme politikaları*. Erişim tarihi: 16.08.2020, <https://musterekler.sehak.org/2018/12/09/ekolojik-ortaklasimlar-musterekler-ve-turkiyede-uygulanan-citleme-politikalari-aykut-coban/>.
- Dudu, D. (2012). Elinor Ostrom'un ardından. *Yeşil Gazete*. Erişim tarihi: 09.05.2020, <https://yesilgazete.org/blog/2012/06/20/elinor-ostromun-ardindan/>.
- Duru, B. (2018). *Müşterekler nedir? doğal, kentsel, sosyal müşterekler ve kentsel toplumsal Hareketlere Etkileri Üzerine*, Erişim tarihi: 12.09.2020, <https://musterekler.sehak.org/2018/12/10/musterekler-nedir-dogal-kentsel-sosyal-musterekler-ve-kentsel-toplumsal-hareketlere-etkileri-uzerine-bulent-duru/>.
- Eren, A. (2014). Ortak kaynakların yönetimi. *Cumhuriyet Gazetesi*. Erişim tarihi: 01.09.2020, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/ortak-kaynaklarin-yonetimi-109565>
- Erensü, S. (2013). Müşterekler siyasetini düşünmek. *Ekososyalist Dergisi*, 17, 43-45.
- Güler, B. A. (2012). *Hükümetin 8 Ekim 2012 günlü bütünşehir yasa tasarısı üzerine*. Erişim tarihi: 13.05.2020, <http://www.yayed.org/uploads/yuklemeler/B%C3%9CT%C3%9CNSSEH%C4%B0RTASARIBAG.pdf>.
- Gümüşcan, İ. (2010). Ortak malların trajedisinden ortak malların fırsatına: Bir Elinor Ostrom portresi. *Eğitim Bilim Toplum*, 8(32), 50-56.
- Hardin, G. (1968). The tragedy of commons. *American Association for*, 162, 1243-1248.
- Hardin, G. (1998). Extensions of the tragedy of the commons. *Science*, 280, 682-683.
- Hardin, G. (2003). Orta malların trajedisi. *Piyasa Üç Aylık İktisadiyat Dergisi*, 2(5), 13-25.
- Harvey, D. (2013). *Asi şehirler*. İstanbul: Metis Yayınları.

- Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği. (2014). *Yeni bir ekonomik sistemde müştereklerin rolü*. Erişim tarihi: 13.07.2020, <https://tr.boell.org/tr/2014/11/05/yeni-bir-ekonomik-sistemde-mustereklerin-rolu>.
- Keleş, R., Hamamcı, C., ve Çoban, A. (2015). *Çevre politikası*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Marx, K. (1976). *Capital I. Cilt*. Harmondsworth: Penguin.
- Menteşe, S. (2007). Türkiye’de ortak malların kullanımı; çayır, hacımuratlı, ücret ve beşköprü meraları. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Çevre Bilimleri Anabilim Dalı, Ankara.
- Mera Kanunu (1998, 25 Şubat). Resmi Gazete (Sayı: 23272). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4342.pdf>.
- Orman Kanunu (1956, 31 Ağustos). Resmi Gazete (Sayı: 9402). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.6831.pdf>.
- Ostrom, E. (1990). *Governing the commons*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Romagny, B., Lobry, C., ve Canalis-Durand, M. (1997). *Tragedy of the Commons and Prisoner’s Dilemma*. Erişim tarihi: 11.06.2020, file:///C:/Users/intest/Downloads/DocTravGREQAM_BRomagnyetal_1997.pdf.
- Sunar, L. (2006). 19. Yüzyılda Avrupa: bir cennet düşünden bir kabusun doğuşu. *İlem Dergisi*, 1(1), 75-92.
- Şahin, Y. (2005). *Orta malların trajedisi*. Erişim tarihi: 16.07.2020, Ekodial: <http://www.ekodialog.com/Makaleler/orta-malların-tradejisi.html>.
- T.C. 1982 Anayasası. (2020). [mevzuat.gov.tr](https://www.mevzuat.gov.tr). Erişim tarihi: 18.09.2020, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>.
- Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu (2005, 3 Temmuz). Resmi Gazete (Sayı: 25880). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5403.pdf>.